

MARULIĆ I ZADARSKI PJESNICI XVI. I XVII. STOLJEĆA

Franjo Švelec

Mora da su kulturne veze između Splita i Zadra bile veoma žive kad se u Zadru još za Marulićeva života raspačavalo drugo izdanje njegove *Judite* (1522), kako se to može pročitati na naslovnoj strani toga izdanja. Zapis doslovce glasi: »Prodaju se v Zadri (ko)d Jerolima Mirkovića«. Da to nije bilo slučajno i da je Marulić svojim djelom bio trajnije prisutan u Zadru, izrijeком potvrđuju dvojica najznačajnijih pisaca njegova književnog kruga: Zoranić u *Planinama* i Baraković u *Vili Slovinki*. Prvi čak parafrazira poznatu Marulićevu *Molitvu suprotiva Turkom*, a samog pjesnika imenuje kao »Marula pastira«, čiju »tužbu« unutar *Planina* izgovara pastir Dvorko na plandištu negdje iza Velebita, uz autorov (Zoranićev) pjesnički komentar u kojem se najprije ocrtava svečanost trenutka a potom izriče najviša pohvala splitskom pjesniku:

Blažen i slovući biti će njega glas,
dokle živući bude harvackih stas;
njegova poja slas i složenja hitrost
uzdaržati će vlas, dokol sunca svitlost
bude ophodit svit vas svim dileć svu kripost.

(Planine, XVI)¹

Baraković pak daje u usta Vili Slovinki (glavnoj junakinji istoimenog spjeva) stihove u kojima se Marulić dovodi u kontekst razgovora o »slovinskoj« riječi, što je za njegova (Marulićeva) života uspješno konkurirala čak i vilama »Latinkama«. Vila Slovinka između ostaloga pjesniku veli:

Bih nigda doprla na vrime Marula
Latinkam do grla i glas njih taknula;
opet sam padnula, zač jazik slovinski
vas nauk od skule promini u rimski.

(*Vila Slovinka*, VII, 925—928)²

Baraković još jednom spominje Marulića, ovaj put u odgovoru na pjesničku poslanicu svoga šibenskog prijatelja Ivana Tonkovića, starinom Bošnjaka (pisca koji je poznatiji pod imenom Ivana Tomka Mrnavića). U dilemi kome da dade prvenstvo, Maruliću ili Mrnaviću, Baraković u spomenutom odgovoru piše:

Hrvatske knjige dvim pisnikom žudim znat
a ne znam, nit umim, kom od njih slavu dat,
al' Marul ki bogat razum hti mudro steć,
ali će ov ostat Bošnjak pop slavan već.
Istinu žudim reć, a ne bih ludo rad
klast obih u sklad hteć, klast obih u nesklad.
S istoka na zapad Marula slava gre,
Bošnjaka istok sad po svoj se zemlji stre;
ako mlad ne umre, ter naglo ne zgasne,
Marula zrak dopre i naprid njim lasne.

(Odgovor /Ivanu Tonkoviću/, 65—74)³

Svi ti navodi i sve to pozivanje na Marulića jasno pokazuje da je splitski pjesnik sa svojim djelima u Zadru bio »kod kuće«, da je bio živ, integralan dio zadarske književne situacije. S razlogom se stoga postavlja pitanje, kakvo je mjesto Marka Marulića u samim djelima zadarskih pjesnika, da li su i koliko njegova djela ostavila traga u ostvarenjima Petra Zoranića, Brne Karnarutića, Šime Budinića i Jurja Barakovića. Razumije se, u ovoj se prilici ne može iscrpno obraditi ta-

ko opsežan predmet. Stoga ćemo pokušati ukazati samo na neke najuočljivije crte što ih je Marulić svojim stvaralaštvom utisnuo u djelima pisaca zadarskog književnog kruga.

* * *

*

U ovom raspravljanju bit će riječi o odnosima i vezama između pjesničkih djela unutar iste nacionalne književnosti, o odnosima i vezama djela kojih su autori živjeli i djelovali u vremenskom rasponu od druge polovice XV. do prvih desetljeća XVII. stoljeća; neki od njih (bar po svojim mladenačkim godinama, kao Zoranić i Karnarutić) bili su Marulićevi suvremenici.

Kontaktne veze i odnosi između građana Zadra i Splita, što dakako vrijedi i za stanovnike ostalih dalmatinskih središta, bile su u vremenu koje promatramo toliko brojne i raznovrsne da ih je jedva potrebno isticati, što je i prirodno, budući da se radi o pripadnicima iste etničke zajednice, istog jezika, pa čak i istog, čakavskog dijalekta. Vezivala ih je i upućenost na more i pomorstvo, na trgovinu s vlastitim zaleđem i s prekomorskim zemljama. Bile su tu i državno-pravne veze, jer oba su grada bila u sastavu Mletačke Republike, ali i zajednička opasnost od Turaka koji su poput more već duže vremena prijetili s Istoka, a od XVI. stoljeća i iz neposrednog zaleđa. Gradili su i na zajedničkoj srednjovjekovnoj književnoj baštini, što ju je Zoranić prema poznatoj legendi nazivao »tumačenjem blaženoga Hieronima«, a onda isto tako i na bogatoj tradiciji svjetske, prije svega antičke i prethodne i suvremene talijanske književnosti. Na svoj način tu činjenicu konkretizira sam Marulić u znamenitoj posveti don Dujmu Balistriliću u kojoj uz ostalo izjavljuje kako svoju poemu o Juditi piše »po običaju naših začinjavac i jošće po zakonu (...) starih poet«.

Marulića su zadarski pisci doživljavali kao pjesnika koji se prvi na živom narodnom jeziku iskazao djelima duboke ljudske angažiranosti na nekim bitnim pitanjima tadašnjice, doživljavali su ga kao pjesnika koji se istakao temama koje su ih i same neizmjenjivo zanimala, doživljavali su ga i kao pisca koji je u ono doba stekao evropsku reputaciju. Sve to skupa priskrbilo mu je visok ugled na književno-kulturnom planu, što ga je u očima njegovih zemljaka uzdizalo do neprijepornog uzora.

Svoja umjetnička htijenja i svoje nemire, kako je poznato, ugrađivao je u biblijske zgodе, jednom u »priču« o hrabrom podvigu poznate židovske udovice Judite, drugi put u zgodu o iskušenju krepodne Suzane, treći put u opsežnu pjesničku »povijest« židovskog kralja Davida.

Zadarski pjesnici ne slijede Marulića u izboru građe, ne zahvaćaju naime u biblijske izvore; za splitskim pjesnikom oni idu na idejno-tematskom i na jezično-stilskom planu, što i jest glavni predmet ovoga raspravljanja.

Zoranić, vremenski najbliži Maruliću, za *Planine* konstruira »fabulu« prema općoj književnoj baštini i formalno prema Sannazarovoj *Arcadiji*. Izlaže je u ja-formi kao opis vlastitog putovanja na planine u potrazi za lijekom protiv nesretne ljubavi; u okvir toga putovanja smješta »pastirske razgovore« s mnogim temama koje se mogu svesti na dvije osnovne, na takve koje su bitne u Marulićevu opusu, ili bar u njegovoj *Juditi*, naime na moralno-etičke i na one rodoljubno-obrambene. Karnarutić se orijentira u jednom slučaju prema jednoj antičkoj priči, odnosno prema jednoj zgodi u Ovidijevim *Metamorfozama* (za *Ljubav i smrt Pirama i Tižbe*), u drugom prema jednom historijskom događaju u vlastitom narodu, koji je imao u proznom opisu Ferenc Črnka (za *Vazetje Sigeta grada*). Poema o Piramu i Tižbi, koliko god imala biti zabavnom, u stvari je sva prožeta moralno-didaktičnim zasadama. Ovidijeva priča nije ni bila neposredno prihvatljiva za tridentsko učenje. Karnarutić je priču prilagodio trenutku vremena: ljubav mladih Babilonjana prikazuje u domeni grijeha, jer njihovu ljubav nisu prihvaćali stariji. Zbog toga zadarski pjesnik poemu započinje od negativnog primjera jedne velike ali zabranjene ljubavi, a završava strogom poukom, gotovo bi se moglo reći bez suosjećanja s tragikom dvoje mladih ljudi. Ali kako se ljubavnim osjećajima nemoguće othrvati, što je pravi izraz renesansnog shvaćanja, ljubav se u toj koncepciji smatrala nesrećom za čovjeka kojega bi spopala. Stoga mu ne preostaje drugo nego da se usrdno moli da ga mine takvo iskušenje. Karnarutić poemu i završava pozivom čovjeku da pripaše pãs onoga »ki je pil gorke čaše za nam dat rajski kras«.⁴ Marulićeva nabožno-edukativna intencija u tom spjevu očigledna je.

Takvim idejama prožeta je i Karnarutićeva poema o sigetskoj pogibiji, što se očituje u onom dijelu spjeva u kojem Zrinski ohrabruje posadu pripremajući je za bezizlaznu borbu s Turcima što su

opsjedali grad. Međutim, sama poema o Sigetu prvenstveno je djelo rodoljubno-obrambene tematike koja se potpuno uklapa u struju što ju je inaugurirao Marulić a nastavio Zoranić i drugi za njim.

Treći zadarski pjesnik, Šime Budinić, svoje strepnje i nade oblikuje posredstvom psalama Davidovih. Psalmi su dakako nabožna poezija *par excellence*, i po tome u tadašnjoj književnoj situaciji u Dalmaciji nastavak Marulićevih preokupacija. Budinić Davidove pjesme, prenoseći ih u hrvatski jezik, prekraja kako bi izrazio duboku zabrinutost pred neumoljivom opasnošću što je Zadru i cijeloj Dalmaciji, pa i kršćanskim zemljama uopće, prijetila od Turaka koji su se već približavali obalama Jadrana. Jedna njegova prerada psalma neke je vrste »molitva suprotiva Turkom«, naravno, pod dojmom Marulićeve poznate pjesme; a jednom drugom, opet, pozdravlja kršćansku pobjedu kod Lepanta 1571.

Baraković, posljednji hrvatski pisac starijega razdoblja u Zadru, poput Zoranića, svoju »fabulu« za *Vilu Slovinku* gradi na opisu svoga putovanja po šibenskoj kopnenoj i pomorskoj okolini; u tom okviru raspoređuje svoje pjesničke vizije, inspirirane na odabranim zgodama iz zadarske i »slovinke« prošlosti i na situaciji zadarske tadašnjice. U *Jaruli* je totalno na liniji protureformacijskog revništva, u *Vili Slovinki* i *Dragi, rapskoj pastirci* dominantna je rodoljubno-obrambena orijentacija: duboko osjećanje zabrinutosti za opstanak na ovim našim prostorima, u doba kad su Turci još bili golema prijetnja, a mletačka vlast onaj faktor koji je uvelike pogodovao odnarođivanju, procesu koji je vodio brisanju narodnog identiteta, pa i narodnog imena.⁵ To je samo daljnja razrada Marulićeve brige za sudbinu Dalmacije i Hrvatske uopće.

* *

*

Marulićeva prisutnost u djelima zadarskih pisaca XVI. i XVII. stoljeća možda je najuočljivija u primjeni poznatog kompliciranog dvostruko rimovanog davanaesteračkog distiha u kojem, za razliku od onoga dubrovačko-hvarskog, krajnji par srokova prelazi u sredinu narednog distiha. Bilo bi zanimljivo istražiti razloge zbog kojih su se Zadrani tako odlučno i dosljedno povodili za Marulićevim dvanaester-cem, a zbog kojih su, opet, Dubrovčani i Hvarani prema njemu ostajali potpuno ravnodušni. Čini se da su se Šiško i Džore toliko uspjeli

nametnuti svojim načinom organiziranja dvanaesteraca da im je Marulićev djelovao kao pretjerivanje. No bilo kako mu drago, ostaje činjenica da zadarski pjesnici o kojima je ovdje riječ, kad god se služe dvanaesteračkim metrom, postupaju na Marulićev način. Iznimku čini samo Karnarutić, i to samo u svom djelu, u *Vazetju Sigeta grada*, dok u poemi o Piramu i Tižbi ostaje dosljedan Marulićevoj shemi.

Zoranić se služi raznolikim metrima; dosta često i marulićevskim dvanaestercima, i to u sastavima moralno-didaktične, ljubavne i rodoljubne inspiracije. Najtipičnije marulićevske teme u Zoranića — pjesme o »rasutoj baščini« i pjesma Rosjakova na obilježavanju godišnjice smrti biskupa Divnića — sastavljene su, dakako, u marulićevskim dvanaestercima. U Zoranićevim dvanaestercima javljaju se sve popratne osobine, karakteristične za Marulićeve stihove toga metra. Najprije spomenimo da Zoranić završnom distihu dodaje treći dvanaesterac iste rime, da ponekad kao i splitski pjesnik ne bježi od prekrajanja riječi, kako bi zadovoljio potrebe svoje komplicirane metričke organizacije, u čemu se možda najviše ogleda Zoranićeva vezanost za Marulićeve postupke. Davno je upozoreno na njegova iskrivljavanja: *troj* mj. tri u rimi sa *broj*, *bedroj* mj. pri bedri u rimi s *mojoj*. Služi se i raguzeizmima: *slas(t)*, *vlas(t)*, očito po uzoru na Marulića. Marulićeve izraze *luk napan* (Judita, IV, 144), *napan vrat* (J., V, 260, *uši napan* (J., VI, 283) upotrijebit će i Zoranić: *uho napan* (*Planine*, VII), *luk napan* nekoliko puta, *napan glavu*. U Zoranića ćemo naći i ovakve, inače rijetke, Marulićeve riječi: *ozoja* (suviše, mnogo), *hot* (pohota), *hora* (zemlja, kraj), *kolim* (čeznem). Primjenjuje Zoranić i neobičan poredak riječi u rečenici kako bi postigao određen ritam ili rimu.⁶ Ima i misaonih podudaranja, sličnih stihova i opisa. Osobito je zanimljiva jedna *alba*, slika jutarnjeg svitanja, što je u Marulića oblikovana u stihovima, a u Zoranića prozom.⁷ Tu je, dalje, i već spomenuta Zoranićeva parafraza *Molitve suprotiva Turkom* koja u Zoranića počinje istim stihom kao i Marulićeva pjesma »Svemogi bože moj...«, uz više motiva i ideja koje su zajedničke i jednom i drugom pjesniku, samo Zoranić u nastavku svoju pjesmu oblikuje prema motivima jedne Sannazarove pjesme u *Arcadiji*.⁸

Nešto se drugačijim u pogledu književnog postupka u odnosu na Marulića pokazuje Brne Karnarutić u svojim spjevovima. On uostalom za splitskim pjesnikom ide i opredjeljenjem za epiku. Na prvom

mjestu valja konstatirati da se Karnarutić, upravo kao Marulić za svoje epove, orijentira na određene već gotove tvorevine u riječi, samo što on materiju crpi iz svjetovne sfere, jednom iz književnosti, drugi put iz historije, ali već obrađene u određenom obliku. A prema samoj građi u svojim izvorima on se odnosi na isti način kao i Marulić prema svojim izvorima. Splitski se pjesnik doslovce ograđuje od »poetskih tašćin«; od antičkih pjesnika preuzima samo način oblikovanja, dakle stilski instrumentarij. Zgode o Juditi i Suzani ne mijenja ni u čemu, jer smatra nedopustivim mijenjati stvari iz svetih knjiga, postupa kao i sastavljači crkvenih prikazanja, koji su strogo respektirali riječ i slovo svojih izvora, naprosto zato što su u protivnom slučaju mogli doživjeti osudu crkvenih poglavara. Marulić u *Juditi* i *Suzani* oblikuje građu »kako je dilo prošlo«, dakle sa svim tokovima i u redosljedju kako je zapisana u izvoru, a ne kao »stari poete« koji su građu mijenjali i prekrajali, kako bi bila prijatnija onima koji »budu čtiti«. On zapravo iz vjernosti prema građi nastoji izbiti efekte, kako moralno-edukativne tako i one rodoljubno-obrambene.

Karnarutić se riječju ne odriče »poetskih tašćin«, on ih se odriče samim činom; u osnovi slijedi svoj izvor: Ovidija u jednom, Črnkov prozni prikaz u drugom slučaju.

Ipak, Ovidijevu priču (za *Pirama i Tižbu*) podešava, kako je naprijed rečeno, povijesnom trenutku koji se očitovao u pogledima post-tridentskog doba; prilagođava je i tadašnjem književnom senzibilitetu. U zbitu priču o babilonskim ljubovnicima uvodi »boga ljubvenoga« koji svojim strelicama ranjava mlada srca, uvodi i Veneru, božićevu majku. Karnarutić gotovo uživa u insistiranju Venere kad ova od svoga sina energično zahtijeva da ljubavnom strelicom rani Pirama i Tižbu; insistira da im ne oprostí kad već ni njoj, svojoj rođenoj majci, nije oprostio omađijavši je ljubavlju prema »ratnom bogu«, čime ju je izložio orkanskom smijehu čitavog Olimpa. Karnarutić je nešto i izostavio, nije naime zadržao pretvorbu bijelog duda u crni, valjda zato što mu za njegovo pripovijedanje nije bila potrebna, a ne bi odgovarala ni vremenu. U svemu ostalome, to znači u svim glavnim tokovima radnje, on ostaje pri svom izvoru. Tako je postupio i s proznim opisom sigetske katastrofe u *Vazetju Sigeta grada*.

Ono što je stvarno mijenjao i u čemu je slijedio Marulića, jest proširivanje određenih opisa i situacija, jest intenziviranje izraza — i u jednom i u drugom spjevu. Te su promjene išle tako daleko da je

od Ovidijeve priče od nešto preko stotinu heksametara u Karnarutićevoj poemi nastalo preko tisuću i trista dvanaesteraca, a od nevelike Črnkove *Kronike* epski spjev od preko tisuću stihova. Učinio je ono isto što je za Marulićevu *Juditu* prema biblijskom predlošku u svojoj analitičkoj studiji pokazao Petar Skok.⁹

Vrijeme i prostor ne dopuštaju potanju obradu. Stoga ćemo naznačiti tek neke najtipičnije crte u Karnarutićevim postupcima u odnosu na one u Marulićevim djelima.

Marulić Juditinu ljepotu, koja se u biblijskom predlošku samo konstatira, na prikladan način dovodi u vezu s ljepotom brojnih poznatih biblijskih ljepotica i ljepotica iz antičke književnosti. Ovidije u dva nepuna heksametra iskazuje veliku ljepotu Pirama i Tižbe. Sa-držaj toga iskaza Karnarutić, očito pod dojmom Marulićeva postupka, razrađuje u jednom čitavom pjevanju od blizu dvije stotine stihova. Između ostalih lijepih žena ili djevojaka u kontekst usporedbi Karnarutić uvodi i neke koje ima i Marulić, s istim oznakama i osobinama, na primjer, Dafnu koja bježi pred Febom, Siringu koju ganja Pan i dr. A Venera, opet, također novouvedeno lice, nabraja niz velikih ljubavi iz Biblije i iz antičke književnosti, što ih je »zapalio« njezin sin; među njima, Venera osobito naglašava svoj »slučaj« s bogom Martom.

Pored navedenih zajedničkih crta koje imaju globalni karakter, u *Piramu i Tižbi* susreću se i pojedinačna, posebna podudaranja ili bar bliskosti s Marulićevim tekstovima. Karnarutić se tako na više mjesta na trenutak izdvaja kao pripovjedač koji komunicira s čitaocem da izrazi kakav svoj stav, refleksiju ili sud o događanju koje upravo izlaže. Njegova invokacija, iako se tekstovno ne poklapa s Marulićevom u *Juditi*, sačinjena je na sličan način; taj se svodi na molbu Gospodu da autoru dade snage i milosti kako bi do kraja izrekao svoju pjesmu, da mu naoštri pamet, odriješi jezik i sl. Evo nekoliko primjera:

Uliči mi nemoć, podaj mi kriposti,
ter mi zelenih voć ne krati slatkosti.
Da tvojih svitlosti napuniti me htij
i mojih tminosti čarnu maglu odbij,
milost me tva prikrij i daj zreć ča sam rad,
utepli i ogrij i pomози sad.

(*Piram i Tižba*, 19—24)¹⁰

Kao pripovjedač, Karnarutić se i u trećem pjevanju obraća čitaocu izričući i opet molbu bogu da mu pomogne u pjevanju; ovaj put u situaciji kad majka odvaja Tižbu od Pirama. Njegovo zazivanje glasi:

»Ki s' nadri nebeski zbori,
moje ufanje ti s', daj mi da zgovori
jazik moj ča zori i slaga ma pamet
i pisan da stvori jer sam bez tebe smet«.

(402—405)¹¹

Veoma sličnu atmosferu i sličnu molbu višim silama izražava i Marulić u *Juditi*:

Uzdvigni odozdola glas moj k nebu gori,
gdi tva pristola čtuju sveti zbori,
da der u tvem dvori bude ti uslišan,
dokol izgovori od Judite pisan.

(I, 17—20)¹²

Ponekad je Karnarutiću navirao kakav izraz koji mu je prosto ostao u sjećanju iz *Judite*, kao u primjeru:

A meštri dovolje u tomu umići,
pameti najbolje kriposni mladići.

(Piram i Tižba, 626—627)¹³

ili čitava strofa, koja se doduše ne odnosi na isto na što i Marulićeva, ali znači otprilike isto: bijeg pred velikom opasnošću, kako pokazuju stihovi kojima autor izražava misao kako bi slučajni namjernik bježao pred lavom koji je onako uplašio Tižbu:

vitez ki ga sriti, ja mnju, ga se j' zbojal
želec mu se skruti nit bi sablju pojal.

(1060—1061)¹⁴

Iako pisano dvanaesteračkim metrom dubrovačko-hvarske sheme, *Vazetje Sigeta grada* još se više naslanja na Marulića. Tu smo suočeni

s otvorenom orijentacijom na junački ep. Riječ je tu, kao i u *Juditi*, o ratnom pohodu, pa je stoga veća mogućnost dodirnih točaka, ali istodobno i manja mogućnost da se sakrije ovisnost od drugog djela. Odsutnošću svake promjene u odabranoj građi Karnarutić u stvari posebno naglašava kako pjeva pravu istinu, onakvu kakva se odista zbila pod Sigetom, budući da se radilo o sudarima u doba kad je u pitanju bio sam opstanak. Radni su mu postupci evidentno na Marulićevu tragu. Susrećemo se s opisom glavnih junaka koji *mutatis mutandis* imaju slične uloge kao i Marulićevi junaci u *Juditi*; susrećemo se, dalje, s opisom vojske, njezina prebrojavanja, njezine odjeće, konjâ i njihove opreme. Proširuju se i ovdje opisi zgoda i situacija. Ne bi se moglo reći da Karnarutić prepisuje od Marulića kakav opis, stih ili pjesničku sliku, naprotiv, mora se priznati da ima vlastite formula-cije. Pa ipak se u njima osjeća prisutnost Marulićeve ruke.

Marulić nabraja zemlje koje je Nabukodonosor osvojio i poslije one što ih je pokorio Holoferno na svojem pohodu, doduše prema biblijskom predlošku; i Karnarutić niže zemlje i narode što ih je sultan porobio, iako toga nema u njegovu izvoru. Osjeća se Marulić i u razgraničenju pojedinih blokova pripovijedanja, pojedinih faza u prikazu. Karnarutić doduše ne respektira uvijek Marulićev redosljed, ali ne izostavlja gotovo ništa bitno, na primjer, iz njegova poznatog opisa vojske u pokretu u II. pjev. *Judite* za koji je P. Skok pisao da predstavlja »jedinstven prikaz takve vrste u čitavoj hrvatskoj književnosti«. ¹⁵

Za Karnarutićev se opis to doduše ne bi moglo reći, ali ni njegovi stihovi nisu lišeni određene slikovitosti i melodijske linije. Obratimo pažnju na nekoliko primjera:

Tisuć apahij jaše carevih s desnu tih,
svaki sablju paše, bodežni mač u svih;
na nikom j' pancir, oklope na nikom
i kože ljutih zvir strahotom velikom.
Oprovdâ prid svakim štit s kopjem ponosi,
lipim redom svakim svaki se uznosi.

(*Vazetje*, 205—210)¹⁶

Za timi kamile, veli dromidarci,
za timi kobile, mazgi i magarci;

za timi kolove gvozdene do toli
potežu volove i jaci bivoli,
naprćeni hode svakojakih stvari.
na svitu kih gode u vojskah se kviri.

(*Vazetje*, 221—226)¹⁷

Svakomu j' vojniku u ruci sulica,
a na njoj za diku svilna horugvica,
nikomu j' na glavi šišak od železa,
nikomu j' u spravi čalma od meleza,
na njih čaplje vela perca su svijena,
a orlova krela na štit pribijena.
Tu štiti železni okrugli Surije,
tu mači bodežni, tu sablje azimije
vise im pri bedrah; niki kljum al nažak
nosaše u rukah a buzdohan sanžak.

(*Vazetje*, 243—252)¹⁸

Sve skupa je proširivanje čak i u odnosu na Marulića, što je inače karakteristično za pisca koji razrađuje kako bi ostvario dojam da ide vlastitim putem.

Čitav niz riječi i izraza u raznim kontekstima snažno podsjećaju na brojne slične u Marulića. Navodim ih bez širega konteksta s naznakom broja stiha u zagradi:¹⁹

»na sag carstva...« (8), »svih izvesti tere ih pobiti...« (48), »I takova posla svršiti bivši vruć...« (49), (carev konj) »vas biše skoku dan...« (83), »staoca zlata slita...« (105), »mlad, brade ne brije...« (177), »biti se mnogo vruć...« (186), »bodežni mač u svih...« (206), »kako nebo oblak v daleč polje krije...« (228), »svilna horugvica...« (244), »od živine stada pogoneći teku... (269), »k sebi čini zvati zbor pisac trikrat troj...« (289), »svi na konji siduč...« (317), »uz njih potiču čauši s tunhanom / tere ih optiču v ruci s buzdohanom...« (324—325), »pod njim zemlja hući deset milj daleč...« (529), »Biše ju zgledat strah gdi joj vitar vije / horugve zgar a prah spod nje k nebu svijja...« (338—339), »a koji na konji voju-

ju...« (374), »Ta pod kopus viče, ta zvoni čingrije, / ti se sabljom diče da j' ustra da brije...« (394—395).

Kad se Sigećani pod vodstvom Alapija vraćaju iz pobjedonosnog pohoda na Šikloš, Karnarutić ih ovako vidi:

Niki tiho jaše, po vojski pogleda,
niki hazdij baše na sebi razgleda.
Pri nikom skakne bedev tere hrče,
željan da se zmakne ter da se postrče.
Niki konja spinje ter njim čini kruzi,
a konj se propinje čineć strašni pruzi.
(482—487)²⁰

Ta sablju ka brije noseć dariva,
ta svilne hazdije ka zlatom prosiva,
ta šišak železni zgar zlatom pokovan,
niki mač bodežni, vas srebrom okovan.
(508—511)²¹

Bugarkinje poječ oprovde začinju
u čingrije zvoneć, niki se napinju
trublje trubeć vele, a niki pripiva
napojke vesele, kad im vino liva.
(542—545)²²

Ovo nekoliko primjera uvjerljivo pokazuje da Karnarutić u stvari slijedi Marulićev opis vojske u pokretu u drugom dijelu I. pjevanja *Judite*. S pomoću Marulićevih slika koje su mu se neizbrisivo utisnule u svijest, reproducira vlastiti doživljaj šarenila turske vojske raznih rodova i vrsta, njihovih zapovjednika itd.; uostalom i sam je bio vojnik, i to konjanik na čelu konjičke čete svojih zemljaka, pa mu takve pojave nisu mogle biti strane. Pa ipak, zadarski se pjesnik u *Vazetju* nečim u pogledu izraza i odvaja od svoga splitskog uzora, odvaja se skromnijom primjenom stilskog instrumentarija, po svoj prilici zato da još više naglasi neposrednost patriotsko-obrambene misije svoga djela.²³

U najvećem dijelu svojih prijevoda *Pokornih i mnozih inih psalama Davidovih* (Rim 1582) Šime Budinić primjenjuje marulićevske dvostruko rimovane dvanaesteračke distihe, s ponekom iznimkom kad

koji psalam u prijevodu organizira u četverostišnim strofama koje predstavljaju zasebne metričke jedinice, jer se marulićevska shema provodi samo unutar strofe, a ne nastavlja se u nizu. U nekim pak psalmima naprosto se služi dubrovačko-hvarskim načinom sricanja. Marulićevski metar primjenjuje i u ono nekoliko svojih pjesama ljubavne inspiracije, ali i opet s nekim varijacijama: započne s dubrovačkom shemom, provodi je u prvoj strofi, a onda nastavlja onom splitskog pjesnika. Budinićeva je metrika u globalu zacijelo na tragu Marulićeva utjecaja, ali, s obzirom na neke drukčije kombinacije, i utjecaja Karnarutićeva, koji je Budiniću bio suvremenik, što u malož zadarskoj sredini nije nipošto bilo bez značenja.

Marulićevi tragovi ogledaju se i u Budinićevu kršenju uobičajenog reda riječi u rečenici, kako bi se ona što nosi rimu našla na odgovarajućem mjestu. Pogledajmo nekoliko primjera:

Vsako vrime i sad, svakog časa dil
zazovu tebe *kad*, ozovi mi se mil. (7—8)²⁴

Uspodobih se toj pelikanu ptici
drago je živit *koj* u pustoj spiljici. (25—26)²⁵

Da ti jes' i biti vse dni *češ*, Bože moj,
i hoće prebiti vavik spominak tvoj. (46—47)²⁶

Nalazimo također i pokoji štokavizam, na primjer: *potarpio* — *prigrišio* (11—12), *bio* — *mio* (13), što pokazuje tendenciju izdizanja iznad lokalnog govora, u čemu je i opet Marulić bio prvi uzor, a onda za njim Zoranić i Karnarutić. Za volju rime Budinić na osobit način »kuje« oblik riječi, kako pokazuje primjer:

Konac velmi *ranak* (= ran) jest vrimenta moga,
kako hipa sanak berzo othodnoga. * (11—12)²⁷

Dodajmo još ovdje da je uz Budinićev prijevod psalama na samom početku rimskog izdanja 1582. otisnuta pjesma *Čestitomu Zadru gradu* što se danas općenito smatra Barakovićevom. U njoj se lijepo svjedoči

o velikom ugledu koji je Marulić uživao potkraj XVI. stoljeća. Njezina prva dva stiha glase:

Slavnim Marulom Split, Ranjinom Dubrovnik,
a Hvar će slavan bit Hektorovićem vik.²⁸

I tako smo stigli do posljednjeg pisca u našem nizu, do Jurja Barakovića, koji je vremenski već dobrano odmakao od Marulića, a osim toga njegovo (Marulićevo) djelovanje dopiralo je do njega i posredno, naime metričkom praksom P. Zoranića, B. Karnarutića i Š. Budinića. U Barakovićevo je doba Marulićeve reputacija kao evropskog pisca bila potpuno dograđena, a njegova *Judita*, koja je zasigurno najviše zračila, izdavala se i dalje: jedno izdanje javlja se za njegovih najboljih godina, 1586. i drugo još uvijek za njegova života, 1627. Nije stoga slučajna, naprijed spomenuta, nostalglična izjava Vile Slovinke, metafore za hrvatsku književnost, kako je njezina (Vilina) slava za vrijeme Marula bila na evropskoj razini.

Pored idejno-tematske usmjerenosti, o čemu je naprijed bilo govora, Baraković splitskom pjesniku najviše duguje dijelom svoga metra, onim naime koji on u *Vili Slovinke* naziva u *pismi skupne* i uz neke varijacije u *osmoretke*. Marulićevski tip dvanaesterakog distiha primjenjuje zadarski pisac u tzv. pjesnikovu bloku pripovijedanja, kojim autor objedinjuje sve što se događa na njegovim susretima u šibenskoj okolini; najveći dio Vilina pripovijedanja također je ostvaren u *pismi skupne*, tj. u dvostruko rimovanim dvanaestercima splitskog tipa. Takvim se metrom u globalu izražavaju povijesna događanja, a Vila upravo i jest lice spjeva koje sa sadašnjeg Barakovićeve stanovišta osvjetljava povijesnu vertikalnu Zadra, slovinskog naroda i jezika, dok poklisar, drugo važno lice u spjevu, pruža zadarsku horizontalu, odnosno suvremenu sliku Zadra i slovinstva.²⁹ Po tome je Vila sa svojim pripovjednim blokom princip povijesti, a njezin marulićevski dvanaesterac metar povijesne naracije; poklisar, koji se služi samo kratkim, osmeračkim stihovima, princip je zadarske aktualne situacije; a pjesnik koji upotrebljava sve metričke oblike u *Vili* oba principa povezuje i interpretira.

U *Jaruli* svaki »vik« ispričovijedan je dvojakim metrom; prvi, glavni, narativni dio u dvanaesterakim distisima Marulićeve sheme, drugi, zaključni, u osmercima. *Draga, rapska pastirica*, koja je također

sastavljena u raznim metričkim oblicima, ima samo jednu relativno kratku sastavnicu marulićevske sheme. Naslov joj je *Knjiga Jurja Barakovića Rabu gradu*. Riječ je o pjesničkoj poslanici.

Baraković je s lakoćom pisao stihove. Vidi se to uostalom i po njihovoj blagoglasnosti, slikovitosti i gdje kad po njihovoj prirodosti, osobito u »historijskim« dionicama. Ali ga je lakoća često i zavodila. Ne suviše istančan osjećaj za mjeru u mnogome je nudio njegovim djelima.

Barakovićev stilski instrumentarij, mnogo razuđeniji od Marulićeva, toliko je, u skladu s novim stilskim trendom, nabujao, da se u njemu autor *Judite* jedva i osjeća prisutnim, iako je jasno da je izrastao na tlu koje je prvi prekopavao i preoravao upravo Marulić.

* *
*

Promatranje Marulićeva značenja za književnu praksu zadarskih pisaca XVI. i XVII. stoljeća pokazalo je da je splitski pjesnik ostvario nov kulturno-književni prostor i u njemu inaugurirao nekolike teme koje zbog duboke povezanosti sa samim životom za nekoliko stoljeća nisu silazile s dnevnog reda književnih preokupacija. Bila je to najprije golema angažiranost Marulićeva na moralno-etičkom a onda i na rodoljubno-obrambenom planu.

Marulićevo ozračje nije zahvatalo jednako sve zadarske pisce, ili to bar jednako nije vidljivo. Razlog je valjda u raznorodnoj materiji i u raznim vrstama u kojima su se javljali. Njegove idejno-tematske preokupacije našle su dubokog odjeka u svima njima. U svih je zastupljen i njegov dvanaesterački distih, ali uz prisutnost i drugačijih rješenja. Zoranić, kad primjenjuje dvanaesterački metar, ostaje dosljedno na marulićevskoj shemi; Karnarutić, koji se služi samo dvanaestercima, u *Piramu i Tižbi* slijedi Marulića, a u *Vazetju* poseže za dubrovačko-hvarskim tipom. Budinić, koji se također izražava samo dvanaestercima, pored Marulićevih, ima i neke varijacije. Baraković u *pismima skupnim* dosljedno ide s Marulićem, ali primjenjuje i druge metre, među njima i dvanaesteračke kombinacije s dubrovačkim načinom, kao u onima što ih naziva u *osmoretke*.

Marulićev odnos prema građi, njegovi postupci i opisi raznih situacija, jezično-stilski zahvati najvidljiviji su u Karnarutića, zacijelo

zato što mu je po građi i epskoj opredijeljenosti bio bliži od ostalih Zadranana. To se zorno pokazalo i u ovom raspravljanju.

Najveće značenje za zadarske pjesnike zasigurno je imala *Judita*. Bila je uostalom zbog višekratnog tiskanja (1521, 1522, 1523, 1586, 1627) i najpristupačnija čitalačkoj publici.

Marulić je za zadarske pjesnike bio ono što su za Ranjinu bili Šiško i Džore, naime »prva svitlost našega jezika«, jezika književnog koji se temeljio na živom narodnom govoru i koji je prema tome bio otvoren prema širokim narodnim slojevima kao čitalačkoj publici.

U toj marulićevskoj »svitlosti« njedrili su se i rasli ovdje prikazani zadarski poslenici književne riječi.

BILJEŠKE

¹ Petar Zoranić, *Planine*, za tisak priredili i uvodne rasprave napisali Franjo Švelec i Josip Vončina, *Stari pisci hrvatski*, knj. 41, JAZU, Zagreb 1988, str. 188. — O značenju Marulićeve »molitve« unutar *Planina* vidi: P. Pavličić, Što je Marulić Zoraniću i Hektoroviću, *Mogućnosti XXXV*, 3—4, 1987, 255—267.

² Juraj Baraković, *Vila Slovinika*, prir. F. Švelec, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 8, M. H. i Zora, Zagreb 1964, str. 307.

³ *Djela Jurja Barakovića*, prir. Pero Budmani i Matija Valjavac, *Stari pisci hrvatski*, knj. 17, JAZU, Zagreb 1889, str. 245.

⁴ Franjo Švelec, Korelacija izraza i umjetničke ideje u Karnarutićevu spjevu o sigetskoj katastrofi, Hrvatsko filološko društvo, Filozofski fakultet u Zadru, Senjsko muzejsko društvo, Zadar 1986, str. 114. Rasprava se donosi i u ovoj knjizi.

⁵ Franjo Švelec, Povijesni pregled književnosti Zadra pod mletačkom upravom, *Prošlost Zadra III, Zadar pod mletačkom upravom*, Narodni list i Filozofski fakultet u Zadru, Zadar 1987, str. 417—438.

⁶ U mojoj radnji: »Planine« Petra Zoranića, *Zadarska revija VIII*, 1, 1959, str. 61.

⁷ Isto djelo, str. 61.

⁸ Vjekoslav Štefanić, u komentaru svoga izdanja *Planina*, Zagreb 1942, bilj. 30, str. 147—148.

⁹ Petar Skok, O stilu Marulićeve »Judite«, *Zbornik Marka Marulića*, JAZU, Zagreb 1950, 165—241.

¹⁰ Milan Moguš, Karnarutićevi stihovi o Piramu i Tižbi (s tekstom spjeva u Moguševoj redakciji), *Čakavska rič*, 1, Split 1976, str. 101.

- ¹¹ Isto djelo, str. 111.
- ¹² Prema Slamnigovu izdanju, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 4, M. H. i Zora, Zagreb 1970.
- ¹³ Djelo nav. u bilj. br. 10, str. 117.
- ¹⁴ Djelo nav. u bilj. br. 10, str. 128.
- ¹⁵ Djelo nav. u bilj. br. 9, str. 178.
- ¹⁶ Brne Karnarutić, *Vazetje Sigeta grada*, u knjizi *Opsada sigetska*, Liber, Zagreb 1971, str. 50.
- ¹⁷ Isto, str. 50.
- ¹⁸ Isto, str. 51.
- ¹⁹ Prema istom izdanju.
- ²⁰ Isto, str. 58.
- ²¹ Isto, str. 59.
- ²² Isto, str. 60.
- ²³ Djelo nav. u bilj. br. 4, str. 117.
- ²⁴ *Pokorni i мноzi ini psalmi Davidovi*, složeni u slovinjski jazik na čislo i miru po Šimunu Budineu popu Zadraninu, in Roma, per Francesco Zanetti, 1582, str. 13.
- ²⁵ Isto, str. 14.
- ²⁶ Isto, str. 15.
- ²⁷ Isto, str. 13.
- ²⁸ Isto, na početku knjige.
- ²⁹ Vidi moju raspravu: *Fantazijsko i zbiljsko u »Vili Slovinki«* Jurja Barakovića, *Studia slavica Hungarica* XXV, Budapest 1979, str. 383—384.